

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΟΓΔΩΟΣ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1905

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΕΡΙ ΝΙΚΛΙΑΝΩΝ ΚΑΙ ΦΑΜΕΓΙΩΝ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ

Ἐν γραπτοῖς γλωσσικοῖς μνημείοις, καθ' ὅσον ἐγὼ τοῦλάχιστον γνωρίζω, δέν παρεδόθησαν ἡμῖν τὰ δύο ἐν Μάνη νῦν ἐπικρατοῦντα ὀνόματα τῶν Νικλιάνων καὶ Φαμέγιων, ἢ προφορικῇ δ' ὁμως παράδοσις διατηρεῖ μέχρι σήμερον αὐτά· ὡς δ' εἶναι γνωστόν, Νικλιᾶνοι ἐν Μάνη καλοῦνται πάντες οἱ οὐσίαν κεκτημένοι, οἱ προύχοντες, οἱ ἔχοντες πολιτικὴν ἐπιρροὴν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Φαμέγιους, τοὺς ἀκτῆμονας, τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ τοὺς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀσήμους. Διὰ τὴν ἔλλειψιν ταύτην γλωσσικῶν μνημείων καθίσταται ἀδύνατον ἡμῖν νὰ ὀρίσωμεν χρονολογικῶς, πότε τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα ἀνεφάνησαν, πότε δηλ. τὸ πρῶτον ἐγένετο χρῆσις αὐτῶν καὶ τίς ἡ κυρία σημασία, ἐν ἄλλοις ἀδυνατοῦμεν νὰ συγκροτήσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν λέξεων· πρόδηλον ἄρα ὅτι ἀγνοοῦμεν, ἂν αἱ λέξεις εἶναι ἑλληνικαὶ διασωθεῖσαι διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἔστω καὶ πῶς μεταβεβλημένοι, ἢ ξενικαὶ ὑπὸ ξένου λαοῦ εἰς Ἑλλάδα εἰσαχθεῖσαι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν κατακτήσεων ἢ εἰσβολῶν. Ὁ ἡμέτερος ἔγκριτος μεσαιωνοδίφης Κ. Σάθας ἐν τοῖς προλεγομέναις τοῦ δ' τόμου τῶν «Μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας» θέλων νὰποδείξῃ τὴν ὑπαρξίν τοῦ φεουδαλισμοῦ καθ' ἅπαντα τὸν μεσαιῶνα ἐν Ἑλληνικαῖς χώραις ὅπου τὸ Δωρικὸν φῦλον ἐπεκράτησεν, ὡς ἐν Κρήτῃ καὶ Λακωνικῇ, μεταξὺ ἄλλων προσθέτει καὶ τὰ ἐξῆς (1). «Εἶναι γνωστόν ὅτι σήμερον ἀκόμη οἱ Μανιάται δέν δύνανται νὰ λησμονήσωσι τὰς φεουδαλικὰς αὐτῶν ἕξεις· ἢ περὶ εἰλώτων παράδοσις διαμένει ἐρριζωμένη μεταξὺ τῶν ἀναμφισβητήτων τούτων ἀπογόνων τῶν Σπαρτιατῶν, ὅτι δηλ. πᾶς ἄνθρωπος ἀνήκων εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις παραδέχεται ἑαυτὸν ὡς ὑπὸ τοῦ θεοῦ προωρισμένον νὰ εἶναι δοῦλος ἰθαγενοῦς τινος κυρίου, καὶ συνάμα ὅτι ἐδημιουργήθη διὰ

(1) Documents inedits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge, Tom. IV. prés. p. XL.

τὰ μᾶλλον βάνουσα ἐπαγγέλματα, ἅτινα πᾶς ἄλλος Ἕλληνας καὶ ἐν τῇ
 μεγίστῃ πενίᾳ δὲν θέλει ποτὲ στέρξει νὰ ἐξασκήσῃ. (1) Μανιάται
 διαιροῦνται εἰς δύο κεχωρισμένα φύλα τοὺς φεουδάρχας, καλουμένους
 Νικλιάνους, καὶ τοὺς ὑποτελεῖς οἵτινες φέρουσι τὸ ὄνομα Φαμέγιοι. Τὸ
 πρῶτον τῶν ὀνομάτων τούτων, ὀλίγον σκοτεινόν, φαίνεται μοι νεο-
 λατινικῆς καταγωγῆς, *incoliani* (*incola*) καὶ σημαίνει τὸν ἰθαγενῆ,
 τὸν κύριον φεούδου τινός ἢ τινος τῶν πολυαριθμῶν πύργων, ὧν τὰ
 λείψανα καλύπτουσι πᾶσαν τὴν Μάνην ὡς σκελετὸς μυστηριώδους
 γίγαντος. Οἱ πύργοι οὗτοι ἐχρησίμωσαν μέχρι σήμερον διὰ τοὺς
 ἀπαύστους πολέμους μεταξὺ γειτόνων φεουδαρχῶν». Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ
 κ. Σάθα περὶ φεουδαλικῶν σχέσεων ὑπαρχουσῶν μεταξὺ Νικλιάνων
 καὶ Φαμέγιων δὲν ἔχομεν νὰ ἀντεῖπωμεν, ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν
 δ' ὁμῶς τοῦ Νικλιάνου ἀπὸ τοῦ *incoliani* ἀντιπρακτοῦμεν τὰ ἐξῆς.
 Ὅτι ἡ ἐννοια φεουδάρχης εἶναι ἀντίθετος τῆς ἰθαγενῆς (*incolia-*
nus), διότι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκικῆς κατοχῆς οἱ φεουδάρχει
 ἦσαν ξένοι καὶ οὐχὶ ἰθαγενεῖς, τὸναντίον δὲ οἱ ἰθαγενεῖς ἐδουλοῦντο.
 ἂν δὲ πρέπη νὰ νοήσωμεν ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα λεγομένοις, ὡς
 ἄλλως ἢ ὅλη σειρά τοῦ λόγου ὑποδεικνύει, ὅτι καθ' ἅπαντα τὸν μέ-
 σον αἰῶνα ὑπῆρχεν ἐν Μάνῃ φεουδαλικὸν σύστημα πρὸ τῆς ἐλεύσεως
 ἀκόμη τῶν Φράγκων εἰς Πελοπόννησον, ἐπομένως ὅτι ἰθαγενεῖς ἦσαν
 οἱ κύριοι (φεουδάρχει) κληρονομικῶς λαθόντες τὴν κυριότητα, ἔδει
 τότε οἱ τοιοῦτοι κύριοι (φεουδάρχει) νὰ καλῶνται δι' ἑλληνικοῦ τινος
 ὀνόματος καὶ οὐχὶ διὰ Φραγκικοῦ (*incoliani*), τὸ ὅποῖον μόνον ἐκ τῆς
 Φραγκικῆς κατοχῆς θὰ εἰσήγετο. Ἀποκρούομεν ἄρα πᾶσαν μεταξὺ
 τοῦ Νικλιάνου καὶ τοῦ *incoliani* (*incola*, ἰθαγενῆς) σχέσιν (1), ἀφί-
 νομεν δὲ εἰς τὴν λ. Νικλιάνοι τὴν ἐννοίαν τοῦ «εὐποροῖ», «προὔχον-
 τες», «σημαντικὰ πρόσωπα». Ζητητέον λοιπὸν ἀλλαχοῦ τὴν παρα-
 γωγὴν τῆς λ. Νικλιάνοι.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐν τῇ Μορέᾳ δύο ὑπῆρ-
 χον ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας ἐπίσημοι πόλεις (χώραι λεγόμεναι ἐν
 τοῖς μνημείοις), ἡ Βελιγοστὴ καὶ τὸ Νίκλι· δὲν θεωροῦμεν ἀναγκαῖον
 νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα πάντα τὰ χωρία τῆς κουγκέστας, ὅσα
 ἀναφέρουσι τὴν σπουδαιότητα τοῦ Νικλίου τούτου ἐν Πελοποννήσῳ.

(1) Ἄλλως τε τίνα σημασίαν θὰ εἶχεν ἡ προστιθεμένη κατάληξις *-ianus*,

ἀρκούμενοι εἰς ἓν, τὸ κυριώτατον ἐν στίχῳ 1752 - 3 (1) λέγεται :

Νὰ ἀπέλθουν στήν Βελίγοστην κι' ἀπέκει εἰς τὸ Νίκλι
διὰ τὸ εἶναι χῶρες προσετὲς εἰς ὅλον τὸν Μορέαν.

Τοῦ Νικλίου τούτου ὁ κάτοικος φυσικώτατα ἐκαλεῖτο τότε Νικλιᾶ-
νος, τίς δὲ ἢ κατάλληλῆς -ᾶνος δὲν εἶναι ἡμῖν ἄγνωστον. Τὸ νὰ συν-
δυάσῃ δέ τις τοὺς Νικλιάνους τοῦ Νικλίου πρὸς τοὺς μεσαιωνικοὺς
καὶ σημερινούς Νικλιάνους τῆς Μάνης, δὲν εἶναι δύσκολον· οἰκογένειά
τις ἢ οἰκογένειαι τινες φραγκικαί, εὐποροὶ, μεταναστεύσασαι κατὰ
τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀπὸ Νικλίου, τοῦ ὀνομαστοῦ Νικλίου, καὶ ἐν
Μάνῃ ἐγκαταστάσαι, ἄγνωστον βιβαίως διὰ τίνας λόγους, διεκρίνοντο
μεταξὺ τῶν Μανιατῶν διὰ τοῦ χαρακτηριστικοῦ τῆς πατρίδος αὐτῶν
ὀνόματος Νικλιᾶνοι = οἱ ἀπὸ Νικλίου ἐλθόντες· (παραβλητέον ἐνταῦθα
τὰ πολλαχού τῆς Ἑλλάδος ὑποκοριζόμενα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων: αὐ-
τὸς εἶναι Παρισιᾶνος», «πρωτεουσιᾶνος καὶ «μεγαλουσιᾶνος»). Ἐν-
νοεῖται ὅτι εἴτε οἱ ἀπὸ Νικλίου μονίμως ἐγκατέστησαν ἐκεῖ, εἴτε
ἠναγκάσθησαν αὐτοὶ ἢ οἱ ἀπόγονοὶ τῶν νάποδημήσωσιν, οἱ Μανιαῖται
δὲν ἔπαυσαν καὶ μεταξὺ τῶν τοὺς προύχοντας, τοὺς ἔχοντας ἐπιρροὴν
νάποκαλῶσι Νικλιάνους μέχρι σήμερον.

Περὶ τοῦ δευτέρου ὀνόματος τοῦ τῶν Φαμέγιων ὁ κ. Σάθας ἐν τῇ
ρηθείσῃ μελέτῃ αὐτοῦ ἐχόμενος τῆς γνώμης ὅτι ὁ φεουδαλισμὸς ἐπε-
κράτει ἐν Μάνῃ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, δεχθεὶς δὲ τὸ Νικλιᾶνοι ἐκ
τοῦ incoliani (ἰθαγενεῖς) ἐσχέτισε τὴν λ. Φαμέγιοι πρὸς τὴν δωρι-
κὴν ἀφαμιώτης» παρὰ Κρησὶ σημαίνουσαν τὸν δοῦλον(2) γράφων(3)
ἐπὶ λέξει : le second nom Φαμέγιοι n'est qu'une legere alteration
de l'ancien mot dorien ἀφαμιώτης, qui designait chez les Cré-
tois surtout, le φαμέγιος moderne». Ἐνισχύθη δὲ εἰς τὴν γνώμην
του ταύτην ἐκ τοῦ ὅτι ἡ λ. φαμέγιος ἀπαντᾶται ἀκόμη ἐν Κρήτῃ
δηλοῦσα τὸν ὑπηρέτην, ὡς ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Κρητὸς Γερασίμου

(1) Χρονικὸν τοῦ Μορέως ἔκδ. John Schmitt.

(2) Ἄθην. VI, 263 «καλοῦσι δὲ οἱ Κρητῆς τοὺς μὲν κατὰ πόλιν οἰκέτας χρυσαγγή-
τους, ἀφαμιώτας δὲ τοὺς κατ' ἀγρόν, ἐγχωρίους μὲν ὄντας δουλωθέντας δὲ κατὰ
πόλεμον».

(3) Ἐνθ' ἄνωτ p. XLI.

Βλάχου ἀναγινώσκεται: φαμεγεύω servire, φαμέγια serva, φαμεγική servitù, φαμεγικός servile, φαμέγιος servilore». Ὁ κ. Σέθας ἀνευρίσκει ἐπίσης τὴν λ. Φαμέγια ἐν τῇ ἀλβανικῇ φαλέμ = ὑπόδουλος, καὶ τῇ ἀλβανικῇ ρίζῃ φαλ, ἣν δὲν θεωρεῖ διάφορον τῆς ἀφαμιώτης· Καθ' ἡμᾶς ἡ λ. φαμέγιος δὲν εἶναι ἀσχετος πρὸς τὴν λατινικὴν *familia* προφερομένην ἑλληνιστί καὶ ἐν τῷ μεσαιῶνι (1) καὶ νῦν φαμέλια-φαμελιά, σημαίνουσα ἄνθρωπον τοῦ οἴκου, ὑπερ-τοῦντα ἐν αὐτῷ, δούλον· καὶ ὡς παρὰ τὸ οἶκος-οἰκέτης, παρὰ τὸ *domus-domesticus* οὕτω καὶ παρὰ τὸ φαμέλια-φαμέγιος. [Ἴταλ. *famiglio*=θεράπων Σ Β.].

Ὡστε ἂν αἱ εἰκασίαι ἡμῶν εἶναι ὀρθαί, ἡ διαίρεσις τῶν Μανιατῶν εἰς φαμέγιους καὶ νικλιάνους, πρέπει νὰ μὴ θεωρηθῇ ἀρχαιοτέρα τῆς ἐν Ἑλλάδι φραγκοκρατίας, ἥτοι τοῦ 13ου αἰῶνος.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΡΙΑΤΖΙΔΗΣ

ΦΩΝΗΤΙΚΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

Πρὸ πολλοῦ ἤδη παρατηρήθη ὅτι αἱ τοσοῦτον συχναὶ ἐν τῇ βορείῳ Ἑλληνικῇ ἀπώλεια φωνηέντων εἶναι σπανιώταται ἐν τῇ μεσημβρινῇ (πρβλ. Μεσαιωνικῶν καὶ Νέων Ἑλληνικῶν Τόμ. Α' σελ. 257-8). Ἀλλ' ἀκριβῶς τούτου ἕνεκα φαίνεται παράδοξον, πῶς ἐν Χίῳ, νήσῳ τὴν μεσημβρινὴν ἀναντιλέκτως μεταχειριζομένη διάλεκτον, λέγονται ῥηματικοὶ τινες τύποι ἄνευ τοῦ τελικοῦ *i*, οἷον τρώ, θέ, λέ, ἀκού, κρού, φά, πά, πνέ καὶ ἀναπνέ, κλαί, καί, φταί κττ., οἷον αὐτὸς δὲν τρώ τίποτε, ἢ κάθεται καὶ τρώ τὸ φαεῖν του, δὲν πά, δὲν ἀκού τίποτε, ὅλη μέρα κλαί κλπ. ὅτι δὲν

(1) Χρονικὸν τοῦ Μορέως στίχ. 2286 (ἐκδ. John Schmitt):

ἐκίνησε, ἐδιάβηκε μετὰ τὴν φαμελιά του.